

“El Jabato”. Creadors i circumstàncies d’un còmic popular

- 2 de maig del 2009 a les 18.30 h
- Sala de la Closeta, en el marc de l'exposició de la 13a edició de La Massana Còmic

Ramon Coll i Monteagudo i Xavier Garriga i Miracle

El *Jabato* neix editorialment parlant el 20 d'octubre de 1958. Ho fa poc més de dos anys després del seu germà gran, *El Capitán Trueno*, i també com a conseqüència del seu èxit editorial. El primer quadern d'*El Jabato*, titulat *Esclavos de Roma*, es regala significativament amb el número 107 d'*El Capitán Trueno*. Així, doncs, sembla que *El Jabato* es crea aprofitant la tirada editorial de Trueno, alhora que substitueix en el mercat a *El Cachorro*, d'Iranzo, sèrie que havia finalitzat feia poc temps. Segons l'opinió de l'estudiós Salvador Vázquez de Parga, que compartim, això es va fer per autocompetència editorial, destinada a neutralitzar qualsevol rival del personatge estrella de la casa, en aquest cas *El Capitán Trueno*. Per això ambdues sèries poden semblar similars, i també perquè compartiren una mateixa estructura artística i industrial.

Analistes poc curosos han qualificat *El Jabato* de simple clon d'*El Capitán Trueno*. Naturalment que hi ha coincidències entre les aventures d'*El Jabato* i les d'*El Capitán Trueno*! Començant pel trio protagonista tan característic (quartet quan hi són presents les dames). És lògic si tenim en compte que el guionista d'ambdues sèries fou essencialment el mateix. Però *El Jabato* té una personalitat pròpia, ben definida. Si l'analitzem amb una mínima rigorositat veurem que és força diferent d'*El Capitán Trueno* en molts aspectes. Per començar, ambdós personatges tenen una extracció social molt diferent: Trueno és un cavaller, pertanyent per tant a la noblesa, a l'elit social del seu temps. El Jabato, per contra, és un camperol, més acostumat a fer anar l'arada més que no pas l'espasa. El Capitán Trueno es llança alegrement a l'aventura, sense més preocupacions. Contràriament, el Jabato és des dels inicis de la seva saga un proscrit per Roma –convertit d'alguna manera en una mena d'*alter ego* del seu creador, aleshores escriptor represaliat–, per la qual cosa la seva vida aventurera li ve imposada per

aquesta circumstància, per la qual es veu obligat a fugir permanentment. A diferència de la romàntica recerca d'aventures que caracteritza el Capitán Trueno, el Jabato s'hi troba. Fins i tot quan, ja al final de les seves aventures, s'estableixi amb els seus amics en una petita hisenda d'una indeterminada vall pirinenca, ho farà amagant-se dels romans i procurant que no el reconeixin per no haver de tornar a deixar el seu país, segons pròpia confessió.¹ A més d'una clara diferència espacial i temporal, social i psicològica en els personatges centrals d'una obra i l'altra, afirmem amb rotunditat que hi ha una sèrie de variants importants en les aventures del paladí iber: més acció, més fantasia, més exotisme i menys violència.

Aquestes diferències també poden observar-se en la psicologia dels altres personatges protagonistes, molt diferents els uns dels altres. Ja hem comentat quelcom sobre allò que separa Jabato i Trueno. El mateix podria valer per a Taurus i Goliath, per a Fideo i Crispín, o fins i tot per a Claudia i Sigrid. La combinació de totes aquestes diferents psicologies dóna com a resultat dues sèries en les quals el grau més gran de semblança és en l'aparença física dels herois que titulen les capçaleres respectives. No resulta estrany, doncs, que hi hagi seguidors d'*El Jabato* que no ho hagin estat d'*El Capitán Trueno*, o a l'inrevés.

1. Els creadors de la sèrie. Guionistes, dibuixants i entintadors²

El Jabato és una altra creació de Víctor Mora Pujadas (Barcelona 1931). La fèrtil imaginació d'aquest gran escriptor ha donat a la historieta (juvenil i per a adults) personatges de l'alçada del Capitán Trueno, el Sheriff King, el Corsario de Hierro, Dani Futuro i un llarguíssim etcètera. També s'ha dedicat a la literatura, sobretot en llengua catalana, amb novel·les tan emblemàtiques com *Els plàtans de Barcelona*, *París flash-back* o *El tramvia blau*. No en va, ha estat nomenat *Chevalier des Arts et des Lettres* a França, a més de tenir, igualment, entre d'altres premis importants, la creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.

És a Víctor Mora a qui hem d'atribuir la majoria dels guions d'*El Jabato*, que signà –quan signava– amb el pseudònim *R. Martín*. Així, semblen seus els de la pràctica totalitat dels 381 quaderns apaïrats editats del personatge (1958-1966), així com de gairebé tots els pertanyents a las 51 revistes d'*El Jabato extra* (1962-1963). Víctor Mora és també el guionista de les historietes del personatge publicades sucesivament a les pàgines centrals de les revistes *Ven y Ven*, *Suplemento de historietas de El DDT* i *El campeón de las historietas* (1959-1960), que han estat reeditades amb motiu del 50è aniversari d'*El Jabato* (2008).

Sembla que, igual que en el cas d'*El Capitán Trueno*, en els guions d'*El Jabato* intervingueren altres redactors de l'editorial Bruguera. És el cas de Josep Antoni Vidal Sales (a *Cassarel*), o de J. B. Campos. Tenint en compte que en massa ocasions el guionista no signava els seus treballs, resulta difícil poder-ne atribuir amb seguretat l'autoria a un o l'altre. Malgrat tot, a voltes creiem que és plausible: quan un personatge jura “por mi nombre”, o fa servir en la mateixa frase expressions del tipus “soltad, soltadme”, “despacio amigos”, o “más despacio” –pocs moments abans de deixar anar una bona trompada–, podem gairebé assegurar que el guió és de *Cassarel*. Però no sempre tenim elements identificatius tan clars, i el dubte persisteix.³

Contràriament al que s'ha afirmat en alguns escrits, no sembla que hi hagi cap guió de la

sèrie *El Jabato* atribuïble a Ricardo Acedo amb versemblança, que sí que en va escriure per a *El Capitán Trueno*.

Els dibuixants componen el segon pilar sobre el qual se sosté qualsevol sèrie. No hi ha dubte que si algun dels dos elements—guió o dibuix— fallen, la historieta no triomfa. Afortunadament, a *El Jabato* l'un i l'altre foren gairebé sempre de primera categoria. Per això la col·lecció va tenir la repercussió que va tenir, i encara avui molts aficionats la recorden, malgrat que només se n'han publicat dues historietes originals (el 2008 i el 2010) després del tancament de la sèrie, el 1966.

El primer dibuixant de la sèrie, de fet el seu creador gràfic, fou Francesc Darnís Vicente (Barcelona, 1910-1966). Malgrat que va haver-se de posar a treballar des de molt jove, primer com a ebenista i després com a afinador de pianos, ho va poder compaginar amb els seus estudis de dibuix a la Llotja, l'Escola d'Arts i Oficis de Barcelona. Era un gran admirador d'Alex Raymond i, com aquest, detallista fins a la sacietat. Darnís començà a dibuixar cap a l'any 1934 després de patir un accident laboral. El 1943 començà la seva relació amb l'editorial Bruguera, per a la qual dibuixà algun exemplar de la sèrie *Aventuras y viajes*. Posteriorment realitzà moltes més sèries per a diversos editors, com ara *Zingar Dan* (1946) o *El jinete del espacio* (1947), incloses algunes de les anomenades *per a noies* (p. e., *Margarita*, per a la revista *Florita*), portades (*Mundo Aventurero*) o fins i tot historietes de caràcter humorístic, com ara *Nicanor Vistalarga* a la revista *Nicolás*. Algunes de les sèries a las quals aportà el seu art durant la dècada de 1950 foren *El inspector Dan*, en la qual dibuixà alguns episodis—incloent-n'hi alguns de curts per a la revista *Pulgarcito*—, *Tras el telón de acero* (1954), o *Yorik brazo de hierro* (1955).

L'any 1958 li encarreguen la col·lecció per la qual seria més popular, *El Jabato*, el primer exemplar de la qual veia la llum un llunyà 20 d'octubre de 1958. I la resta ja és història. Darnís moria prematurament el 8 de març de 1966, dos mesos després de dibuixar el quadern número 381 de la sèrie apaïxada d'*El Jabato*, el que clausurava la col·lecció.

L'estil de Darnís és clàssic, hereu dels dibuixants nord-americans de la Golden Age que tant admirava. Som davant d'un artista meticulós i molt curós amb les ambientacions, per a les quals es documentava a bastament. El seu domini dels contrastos entre blanc i negre i del moviment és de vegades extraordinari, la qual cosa dóna a les seves històries una gran agilitat gràfica. Signà els seus treballs com a *Darnix*, *Franc Darnís* i *Darnís*.

Amb l'èxit de la sèrie vingué també la sobreproducció. I a Darnís se li va fer impossible arribar a tot arreu. Per això va necessitar l'ajut de diversos entintadors. Amb tot, i llevat d'alguns quadernets de la sèrie original apaïxada dibuixats per Josep M. Casanovas i per Juan Alejandro Martínez Osete, la resta són seus, com a mínim el llapis. Naturalment, al llarg

Anunci d'*El Jabato* a "Can Can" 59 (23-3-59)

dels vuit anys que durà la col·lecció, els entintadors foren uns quants, i de diversos estils. Entre ells destaquem Luis Ramos, Víctor Arriazu, Manuel Carregal, Tomàs Marco, Joan Escandell, Juan A. Martínez Osete i, sobretot, Jaume Juez Castellà (Barcelona, 1906-2002). Aquest darrer era un veterà professional en arribar a *El Jabato*; ja havia publicat treballs a *Patufet*, *Papitu* o a *L'Esquella de la Torratxa* abans de la Guerra Civil espanyola, on signava amb el pseudònim de *Xirinius*. El tàndem Darnís-Juez és el que dona l'estètica definitiva a la sèrie d'*El Jabato*. La marxa de Juez al mercat francès, l'any 1964, obligà a buscar altres entintadors per a la col·lecció apaïxada, com foren, per aquest ordre, Víctor Arriazu, Manuel Carregal i J. A. Martínez Osete.

En alguns aspectes el cas de Darnís és comparable al d'Ambrós a *El Capitán Trueno*, per com la resta de dibuixants de les diferents col·leccions s'hagueren d'adaptar al seu estil, i fins i tot *col·locar* les cares dibuixades per ell, amb el propòsit d'unificar estils quan no era el mateix Darnís qui feia els esbossos.

Entre la resta de dibuixants d'*El Jabato* hi hagué també una notable varietat d'estils i d'aportacions. Entre les col·laboracions més o menys esporàdiques que coneixem destaquen les d'Adolfo Alvarez Buylla, Ferran Costa, Joan Solé, Escapa, Tomás Porto, Víctor Arriazu, Tomás Marco, Lluís Collado Coch, Vicente Torregrosa, Domènec Margalef i Josep M. Casanovas Magrí. Aquest darrer (Barcelona, 1934-Mataró 2009), dibuixant de gran personalitat, no utilitzà gairebé mai les *cares* de Darnís, i mantingué sempre un estil propi, malgrat que tan sols va il·lustrar uns pocs quaderns apaïats i l'extra d'estiu de 1961. Ell fou el primer dibuixant que plasmà el mag Mordenius (quadern número 184).

Els *altres dibuixants* d'*El Jabato*, gairebé podríem dir els cocreadors del personatge, són dos monstres de la historieta: Juan Alejandro Martínez Osete i Félix Carrión Cenamor.

Martínez Osete va néixer a Cantareros, Múrcia (i no a Totana, com sovint es publica), l'any 1921, i morí a principi del 2000. Se l'ha definit com a "comodí tot terreny" perquè ho va fer gairebé tot de manera prolífica (humor, *seriós*, il·lustració...). Tant és així que en la historieta hispana de postguerra tan sols un altre creador, Manuel Gago, pot competir amb ell en quantitat de pàgines dibuixades. La llista de les sèries en què va treballar des de 1944 –i de vegades no tan sols com a dibuixant o entintador, sinó també com a guionista– és inacabable. En destaquem *El Puma* (1952-1953), *Red Dixon* (1954-1955 i 1957), *Sugar agente secreto* (1958), *Simba-Kan rey de los leones* (1961), *Víctor, héroe del espacio* (1963), *Comandos de África* (1968)... A banda, és clar, de les seves nombroses col·laboracions a *El Capitán Trueno* a partir de 1962. Per a *El Jabato* dibuixà en solitari alguns dels quaderns apaïats (230 a 235), i sobretot entintà els darrers números de la col·lecció, dibuixats en llapis per Darnís (336 a 381). Realitzà 42 dels 51 números de la revista *El Jabato Extra*, així com la majoria de les seves portades. I 33 episodis curts, que es publicaren entre els números 176 a 333 de la revista *El Capitán Trueno Extra*.

Martínez Osete tenia una facilitat extraordinària per adaptar-se a l'estil d'altres dibuixants, encara que tinguessin notables diferències estilístiques entre ells. Serveixin com a exemple les que poden observar-se entre Ambrós, Àngel Pardo o el mateix Darnís. Osete es va adaptar de forma gairebé mimètica a tots ells. Aquest artista es retirà professionalment

l'any 1986, quan va tancar l'editorial Bruguera. Modest com era, mai no va rebre l'homenatge que el seu treball mereixia.

Félix Carrión Cenamor és un altre dels grans dibuixants d'*El Jabato*. Va néixer a Madrid l'any 1920 i va morir a Barcelona el 2003. El seu fou un exemple de vocació tardana, ja que començà a dibuixar professionalment a partir de 1961. Els seus primers treballs foren per a *El Capitán Trueno*, per alternar-los poc després amb els dedicats a *El Jabato*. Respecte d'aquest personatge, cal dir que Carrión el va dibuixar gairebé de manera exclusiva en les historietes que es van publicar a la revista *El Capitán Trueno Extra* entre els números 176 i 333. En total il·lustrà 98 d'aquests episodis, i va ser àmpliament el professional que va contribuir més en aquesta fase de la col·lecció. A més dibuixà algunes històries curtes d'*El Jabato* destinades als extres i almanacs d'*El Capitán Trueno*.

Jabato Album 7 (1970)

L'estil de Carrión és molt particular, clàssic i detallista, d'una gran força narrativa. Resulta fàcilment identificable per part del lector que el coneix. L'únic retret que se li pot fer és que en alguna ocasió va confondre les cares dels personatges principals que Bruguera facilitava als dibuixants (les d'Ambrós en el cas de Trueno i les de Darnís pel que fa al Jabato). Així, en alguna ocasió veiem a Jabato amb la cara d'en Trueno, i a l'inrevés (menys).

En aquesta part no podem oblidar-nos d'Antonio Bernal Romero (l'Hospitalet de Llobregat, 1924). Bernal no ha estat mai estrictament dibuixant d'histories d'*El Jabato*, però sí l'autor, entre d'altres, de totes les portades de *Jabato Color* i de l'*Album Jabato*. Tot i ser un il·lustrador, va fer els seus primers passos al còmic: *Sangre en Corea* (1952), *Raf Mc Lane* (1953), *Capitán Robles* (1955) i *Vendaval, el capitán invencible* (1956, amb guions de V. Mora). A partir de l'any 1957 el seu treball se centrà gairebé de manera exclusiva en la realització de portades de les diverses publicacions de l'editorial Bruguera. Per a *El Jabato* ha realitzat 212 portades, a les quals cal afegir-ne 7 per a l'*Album Jabato*, així com dos pòsters i dos adhesius.⁴ Les darreres aportacions al personatge han estat les cobertes dels àlbums *Jabato* (Ediciones B, 2007 endavant). Totes delicioses portades, que per elles mateixes justifiquen les edicions en color de Trueno i Jabato, segons l'opinió de molts experts.

2. La trajectòria editorial

El Jabato estigué, i està, a l'alçada dels millors còmics del tebeo clàssic hispà. Prova d'això és la seva llarga trajectòria editorial, que no ha d'envejar res (llevat d'algunes noves aventures més) a la trajectòria editorial d'*El Capitán Trueno*, sobretot en el període de l'editorial Bruguera.

Podem parlar aleshores d'obra menor? Creiem que no. S'ha de dir que, després de *Mortadelo*

y *Filemón* i *El Capitán Trueno*, el personatge que més edicions i reedicions ha tingut és *El Jabato*. D'altra banda, s'ha de dir també que en els seus 50 anys d'existència aquest personatge ha estat un còmic de masses, i ha complert a bastament els objectius per als quals fou creat.

2.1. Sèries originals amb capçalera pròpia

El 20 d'octubre de 1958 surt al carrer el primer quadernet apaïsat d'*El Jabato*, la col·lecció del qual sortirà setmanalment fins al 31 de gener de 1966, quan s'edita el darrer número, el 381.

El 7 de maig de 1962 editorial Bruguera, seguint novament la trajectòria editorial d'*El Capitán Trueno*, es decideix a explotar encara més el personatge. Així, treu al mercat una nova revista titulada *El Jabato Extra*, de periodicitat setmanal. Aquesta publicació té 20 pàgines, 10 de les quals més la portada es dediquen al paladí iber; la resta tingué tota classe d'histories d'aventures, especialment western, alternades amb algunes historietes humorístiques. Malgrat el relatiu èxit, la nova publicació fou tancada en el número 51, l'abril de 1963.

El Jabato tingué també els seus números extraordinaris amb motiu de les vacances escolars d'estiu i Nadal. En total es publicaren cinc números especials, el primer dels quals va sortir al carrer el desembre de 1959 (almanac per a 1960), i el darrer el 1962 (extra d'estiu).

Jabato Album Extra Especial 3 (1970)

2.2. Aventures originals insertades en altres revistes

El llançament del personatge fou avalat el febrer de 1959 pel setmanari humorístic *Ven y Ven*, amb una doble pàgina central bicolor per a *El Jabato* durant 10 números. El maig d'aquest mateix any es publicà el darrer exemplar d'aquesta efímera revista, que es va transformar en un nou setmanari, anomenat *Suplemento de historietas de El DDT*, amb la numeració reiniciada i amb un total de 6 números dedicats al nostre personatge. Es completava així l'aventura iniciada a *Ven y Ven* amb un total de 16 episodis, que s'ha donat en titular *En poder de los parthos*.⁵ Aquest setmanari també acabarà desapareixent dels quioscos. Però el març de 1960 *El Jabato* reapareix a les pàgines centrals de la revista *El Campeón de las historietas* en similars condicions, és a dir, en entregues setmanals que ocupaven les dues pàgines centrals, en negre i bicolor. En aquesta capçalera es publicaren tres aventures més, amb un total de 32 entregues. Cal dir que la segona d'aquestes aventures, la que es desenvolupa al Tibet, no va ser mai inclosa a la sèrie *Jabato Color*, a diferència de totes les altres. *El Campeón* també va treure a la venda l'any 1960 un extra d'estiu que portava una aventura de 5 pàgines d'*El Jabato* titulada *David el gigante*.

El 29 d'abril de 1963, després del tancament de la revista *El Jabato Extra*, les aventures del personatge s'insertaren a la revista *El Capitán Trueno Extra*, per tal de reforçar-la. Així, amb

caràcter setmanal hi hagué una aventura d'*El Jabato* entre els números 176 i 333 de l'esmentada publicació, de manera ininterrompuda. Majoritàriament es tracta de breus episodis autoconclusius de 6 pàgines cadascun. A partir d'aleshores, els extres d'estiu i els almanacs de Nadal d'*El Jabato* també desapareixen, tot i que encara s'editen 5 noves aventures del personatge repartides pels almanacs i extres d'estiu d'*El Capitán Trueno* de 1964 i 1965 (una en cada revista), més l'extra de vacances de 1963. La darrera aventura original d'*El Jabato* s'edita en el número 333 de la revista *El Capitán Trueno extra*, el juny de 1966. Des d'aquest dia fins a l'actualitat, llevat de dues aventures (2008 i 2010) tot el que s'ha publicat d'aquest personatge han estat reedicions, amb major o pitjor fortuna.

El Jabato Extra 6 (11-6-62)

2.3. Les reedicions

Durant l'any 1965 surt al carrer la primera reedició d'*El Jabato* en un format diferent de l'original, amb el nom d'*Album Gigante El Jabato*, de periodicitat mensual. Aquesta reedició és, sense cap mena de dubtes, la versió més adulterada de totes les que s'han realitzat, essencialment per dues raons: en primer lloc el nou format fa necessari un nou muntatge, per la qual cosa s'han d'afegir, treure i retocar vinyetes, i buscar un final per a cada exemplar a raó d'una aventura completa per número. Això obligava a allargar, reduir o fins i tot suprimir les històries explicades. D'altra banda, la censura, molt més activa en aquesta època que en l'anterior dècada (vegeu l'article de l'amic Joan Ramis en aquest mateix volum), obligava a eliminar totes les escenes violentes i esborrar la majoria d'armes, fins a arribar a l'absurd extrem que alguns personatges morien pel simple fet de rebre un cop de puny. Per no parlar de certs canvis de sexe d'algunes dones (Dilma, Klinga...) que es convertien inexplicablement en uns andrògins barbuts. Aquesta sèrie tingué 40 números, i va finalitzar l'any 1968.

El novembre de 1969, consolidat ja l'èxit de la reedició *Trueno Color*, i seguint novament el seu exemple, es llança al mercat una nova reedició: *Jabato Color*. Com bé indica el títol de la col·lecció, aquesta reedició és tota en color, la primera que es va fer d'aquesta manera. Malgrat estar també manipulada, com la seva predecessora, fou una sèrie que tingué molt d'èxit. Part d'aquest mèrit és degut a les magnífiques portades il·lustrades pel mestre Antonio Bernal. La periodicitat d'aquesta nova col·lecció fou essencialment setmanal. Es publicaren 212 números en la seva primera edició, de 16 pàgines més cobertes, lligats amb grapa. Posteriorment es reeditaren tan sols 160 quaderns en una segona època, amb diferent numeració respecte de la primera a partir del número 65, en què de manera inexplicable se suprimiren algunes aventures. Ambdues edicions es mantingueren consecutivament en el mercat durant gairebé vuit anys, és a dir, fins al maig de 1977, llevat del període que

va del juliol a l'octubre de 1975, ja que aleshores començà el conflicte entre l'editorial Bruguera i Víctor Mora per la propietat dels drets d'autor del personatge.

Jabato Color tingué edicions enquadernades, primer en 8 àlbums de 64 pàgines de tapa dura i color vermell anomenats *Jabato Color Extra Especial*, i posteriorment 53 números de tapa tova i color groc, amb el títol *Jabato Color Extra* (que incloïen els 8 àlbums de la sèrie extra especial editats prèviament). Cada àlbum aplegava 4 números dels de grapa. En la segona època també sortiren al carrer 40 àlbums de tapa tova i color groc. Fins i tot un any després, el 1978, aparegué en el mercat una tercera època de *Jabato Color*, però en aquesta ocasió tan sols s'editaren 12 àlbums de tapa tova i color groc, sense els seus equivalents en versió senzilla i grapa.

Durant l'any 1980 torna a editar-se *Jabato Color*, però en aquesta ocasió en format més reduït, enquadernades directament les 64 pàgines d'una aventura completa. Sortiren al carrer sota el títol *Jabato Album Color* i se'n publicaren tan sols 12 números. Més endavant aparegueren 2 volums recopilatoris de la sèrie anterior. Cadascun incloïa 6 exemplars i es publicitaren sota l'eslògan *Especial coleccionistas*.

L'esmentat conflicte entre Víctor Mora i l'editorial Bruguera acabà amb un segrest judicial de la revista, i el personatge desapareix dels quioscos fins a l'any 1987, en què Ediciones B (empresa sorgida de la compra de Bruguera pel Grupo Zeta) arriba a un acord amb Víctor Mora per treure al mercat molts dels personatges creats per l'autor.

El primer material d'*El Jabato* que publica la nova editorial és una revista setmanal sota l'epígraf d'*Edición Histórica*, amb el mateix format que el *Jabato Color* i les mateixes il·lustracions de portada, tot i que lleugerament ampliades. Inclou dues d'aquelles revistes en cada número, amb la qual cosa cada exemplar té 32 pàgines. La col·lecció consta, doncs, de 106 números. Des del principi de la sèrie s'anuncià que es posarien a la venda unes cobertes per poder enquadernar els exemplars, tot i que cap al final de la col·lecció es comunicà a través del *Correo del lector* que no seria possible editar-les. Per a sorpresa de tots els col·leccionistes de la sèrie, aquestes tapes (que foren 9) les edità Toutain. Eren de color marró, amb el títol de la col·lecció en lletres daurades.

El Jabato Edición Histórica tingué una segona edició després de finalitzar la primera, en la qual els exemplars eren físicament els mateixos, només que amb un adhesiu sobre l'antic preu facial de 175 pessetes, de 200 ptes. Posteriorment els exemplars d'estocatge foren retapats, venuts majoritàriament a les grans superfícies.

L'any 1989 es comença a distribuir l'esmentada *Edición Histórica* en 12 luxosos volums format enciclopèdia.

L'any 1991 Ediciones B comença a publicar l'esperada reedició facsímil oficial de la col·lecció original apaïxada, que editarà conjuntament amb un almanac i un extra d'estiu, també en facsímil. Cada 8 entregues es regalaven unes cobertes de tapa dura i color verd, que permetien enquadernar els facsímils de 48 en 48, és a dir, cada 8 entregues, ja que es venien conjuntament en entregues quinzenals de 6 quaderns apaïxats.

El 1995 Ediciones B comença a publicar novament els facsímils de la col·lecció original apaïxada, però aquesta vegada enquadernats directament en 8 luxosos volums. Posteriorment

també es va distribuir aquest material enquadernat en 10 luxosíssims volums format enciclopèdia.

Durant l'any 2003 diversos diaris regionals, com *El Correo*, *El Norte de Castilla*, *La Rioja* i *Las Provincias* publicaren 4 exemplars d'*El Jabato*, el material dels quals provenia dels 8 primers títols de *Jabato Color*, enquadernats de dos en dos per a l'ocasió.

El mes d'octubre de 2005 Ediciones B publica un volum dedicat al personatge, que conté, una vegada més, els 8 primers números de la col·lecció *Jabato Color*. O el que és el mateix, els 4 primers fascicles de l'*Edición Histórica*, en menor mida i enquadernat en tapa dura. El mes de gener de 2007 apareix un segon volum, amb els vuit següents números (9-16) de *Jabato Color*, tot i que aquesta vegada es canvien els textos mecanografiats per altres de retolació manual. La portada del segon tom és, a més, una nova il·lustració realitzada per Antonio Bernal, on deixa palès novament el seu talent malgrat la seva avançada edat. Els següents volums, el 3 (2008), 4 (2009), 5 (2009), 6 (2009) i 7 (2010, previst) repeteixen formats similars.

L'any 2008, commemorant el 50è aniversari del personatge, Ediciones B publica un volum amb el material d'*El Jabato* publicat a les revistes *Ven y Ven*, *Suplemento de Historietas de El DDT* y *El Campeón*, sense cap retoc ni adulteració, en versió original i, confrontada, una versió acolorida i retolada per a l'ocasió.

I, per primera vegada des de l'any 1966, surt a la llum una nova aventura del personatge, titulada *¡La hermandad de la espada!*, deguda a Luís A. Ródenas (guió) i José Revilla (dibuixos). Durant l'any 2010 surt una segona aventura, aquesta vegada amb guió i dibuixos de José Revilla, titulada *El tirano de Rakhum*.

L'any 2009, i dins de la col·lecció *Zeta Bolsillo*, es començaren a editar les aventures d'*El Jabato*, agafades de l'edició original apaïxada. En aquesta ocasió, però, en un format força reduït que fa difícil la lectura de les seves 128 pàgines enquadernades en tapa tova. Ignorem a hores d'ara si aquesta col·lecció tindrà continuïtat.

La darrera edició del personatge és la d'editorial Planeta, que el gener de 2010 llança al mercat en format col·leccionable de quiosc, novament, el *Jabato Color*, aquesta vegada enquadernat directament en àlbums de tapa dura que reproduïxen les portades originals de la primera edició d'aquesta sèrie.

3. La difusió exterior de la sèrie

L'èxit obtingut per *El Jabato* necessàriament havia de traduir-se en una *exportació* del personatge, com també es va fer amb *El Capitán Trueno*, sobretot a través de Creaciones Editoriales, la distribuïdora internacional de l'editorial Bruguera. Així, per exemple, la sèrie es va vendre a Sud-amèrica, on Bruguera tenia sucursals, sembla que amb un èxit discret. Segons dades facilitades amablement per Gemma Bitrián (EPD), responsable a l'editorial Bruguera d'aquest tema des

de l'any 1962 fins al tancament de Creaciones Editoriales, *El Jabato* es va vendre a diversos editors europeus, especialment de la zona francòfona: a *Aventures et Voyages* (França) i a *International Features* (Bèlgica, Holanda i Luxemburg). A diferència de Trueno, no es va vendre ni a Itàlia, ni a Portugal ni a Alemanya.

El Jabato tingué una gran acceptació a França. Inicialment aparegué amb el nom d'*Ajax*, encapçalant la revista del mateix nom, editada per SFPI. La primera sèrie, que recull les primeres aventures del personatge, va ser publicada des del desembre de 1964 fins al febrer de 1968. Fou editada en blanc i negre, en format reduït de 13 x 18 cm. Posteriorment es va fer una síntesi de totes aquestes aventures, que s'editaren en 10 volums sota l'epígraf de *Recueil Super*.

Com a curiositat hem de dir que els personatges protagonistes conserven la seva nacionalitat original llevat del mateix Jabato (*Ajax*), al qual es converteix en "macedoni convertit al cristianisme" (la traducció del francès és nostra), potser per justificar el nom tan hel·lènic del personatge.

Amb posterioritat hi hagué més sèries d'*Ajax*, que continuaven les seves aventures. Així, la segona sèrie tindria 12 números (coneguts), editats entre el març de 1968 i el febrer de 1969. La tercera sèrie, amb 14 números, es publicà entre el març de 1969 i el maig de 1970. Precisament l'any 1970 s'edità una revista anomenada *Ajax-Bison noir*, de la qual sortiren al carrer 4 números. La quarta i darrera d'aquestes sèries, amb només dos quaderns, es publicà entre l'abril i el juny de 1980, reiniciant la saga des del principi, però aquesta vegada sense solució de continuïtat. S'ha de dir que, tal com podem llegir en les portades, aquestes revistes van ser distribuïdes també a Bèlgica, Suïssa, el Canadà i en alguns països francòfons de l'Àfrica, com Algèria o el Marroc.

Aventures et voyages en la seva col·lecció *Mon Journal* també edità *El Jabato* a França, aquesta vegada amb el nom de *Taroïo*. En aquest cas es tracta de material provinent essencialment de les historietes curtes editades originàriament a la revista *El Capitán Trueno Extra*. Inicialment, les aventures de *Taroïo* es publicaren en blanc i negre a la revista *Akim*, bimensual que, com *Ajax*, era de petit format (18 x 13 cm), amb unes 132 pàgines incloses les portades. Concretament ho foren entre els números 358 i 407, editats entre el juliol de 1974 i de 1976, amb 50 episodis en total. Cada entrega tenia unes 24 pàgines, amb algunes vinyetes que foren retocades per tal d'adaptar-les al nou format. En aquesta sèrie, a *Taroïo* l'acompanyen Aurochs (Taurus) i Cupidon (Fideo).

Posteriorment, aquestes aventures es reeditaren en una altra revista de la casa, *En garde!*, d'identiques mesures que l'anterior, de periodicitat trimestral en aquesta ocasió. Concretament es publicaren entre els números 60 al 84 (llevat del 65), entre el gener de 1978 i de 1984. S'ha de dir que *Taroïo* fou la sèrie de més longevitat de totes les que publicà *En garde!*

Sabem que a Bèlgica, a més de publicar-se en francès, *El Jabato* fou editat en neerlandès. En coneixem almenys dos àlbums, dedicats a *Rex de Ontembare* ("Rex, l'indomable", el nom que se li donà), en els números 7 i 12 de la revista *OHEE Club Jueugdema-gazine* (1975). Sembla que es corresponen a l'aventura titulada *Las garras del Buitre* (*El Jabato*

Extra, núm. 43 a 45). Cal dir que aquesta publicació edità força personatges de l'editorial Bruguera, com ara el Sheriff King, Silver Roy, Supernova, el Cosaco Verde (*De groene kozak*) o el mateix Capitán Trueno (*Kapitein Donderslag*).⁶ El material que no va vendre Creaciones Editoriales s'ha de considerar que fou distribuït de forma fraudulenta. És el cas de Grècia, on *El Jabato* es publicà amb el nom d'*Ελ Ζαμπάτο*, (*El Zampato* transcrit al nostre alfabet; vol dir 'El Jabato'). Sortí al carrer en la dècada de 1980 a la revista *Αγορί* (Agori) i reproduí fins i tot les portades d'Antonio Bernal. Ignorem les dates exactes de publicació, així com també les sèries editades. D'altra banda, coneixem rumors de la publicació d'*El Jabato* a Turquia, però no han estat comprovats. Cosa que no ens hauria de sorprendre si tenim en compte la qualitat general de la col·lecció.

Jabato (Agori 146)

4. El tractament de la història a “El Jabato”

Una de les crítiques que s'han fet de vegades a la sèrie *El Jabato* és l'anacronisme històric de presentar-nos un iber cristià que viu en l'època de l'emperador Neró. El seu creador, Víctor Mora, ens confessà en certa ocasió que el personatge que inicialment creà no s'havia d'haver anomenat el Jabato, nom que no li va agradar mai. Que pretenia situar-lo cronològicament cap a la primera meitat del segle I aC, més o menys durant les guerres sertorianes (82-72 a. de J.C.), amb la qual cosa les lluites amb Roma haguessin tingut molt més sentit. I evidentment mai no hagués pogut ser cristià, ja que aquesta religió no existia aleshores. Però l'autocensura era molt forta en aquella època, més encara tractant-se de la creació d'un escriptor aleshores represaliat políticament.

En els primers quaderns de la sèrie apareixen restes d'antigues civilitzacions que no podien existir durant el segle I dC: una ciutat hitita al nord d'Àfrica o una ciutat cartaginesa, Zaal, ambdues sobreviscudes en circumstàncies extraordinàries. Fins i tot hi apareix un Egipte que lluitava per la seva independència en època de Neró. Evidentment no es tracta d'errades, sinó de llicències del guionista Víctor Mora, a qui sempre li ha agradat introduir aquests anacronismes històrics en les seves sèries. Una mica a l'estil de Hal Foster en el seu *Prince Valiant* o de Goscinny-Uderzo amb *Astèrix*, on veiem un guerrer gal del segle I aC elaborant menhirs.

Altres situacions resulten una mica més difícils de justificar, com ara l'aparició de veritables hitites (*El Jabato* extra d'estiu de 1961; en l'aventura titulada precisament “Los hititas”, a *El Capitán Trueno Extra* núm. 327); l'al·lusió als musulmans (*La espada de Mustafá*, a *El Capitán Trueno Extra* almanac per a 1964); o l'aparició freqüent de vikings a la sèrie a partir del quadern núm. 174, la qual cosa accentuava la semblança d'*El Jabato* amb *El Capitán Trueno*. Per no parlar d'huns, de mongols, o fins i tot de polinesis.

Per acabar aquest apartat, s'ha de dir que resulta curiosa la presència –molt episòdica,

això sí— de personatges realment històrics en la sèrie. Concretament l'emperador romà Neró i el seu ministre Tigellí (s'hi esmenta també de passada Galba, el successor de Neró) i el també emperador romà Trajà—evident anacronisme, tenint en compte que de l'imperi de Neró al de Trajà havien de passar més de 30 anys—, que curiosament aquí no apareix amb l'aureola de bon governant que la posteritat li ha regalat, sinó com el tirà de torn. I precisament en l'episodi de Trajà apareix el mateix apòstol sant Andreu, que en aquest cas deuria ja ser més que centenari.

Però també cal dir que quan parlem d'errades històriques no és únicament als guionistes d'*El Jabato* als quals cal *culpar* d'això. Algunes vegades els estudiosos del personatge cauen en errors semblants quan insisteixen a fer atribucions geogràfiques que no són sinó uns altres anacronismes històrics. Un dels més freqüents és afirmar que el nostre protagonista és "espanyol". El Jabato no pot ser mai espanyol per la senzilla raó que en l'època en què passen les seves aventures encara falten molts segles per a la creació d'aquesta comunitat política. El Jabato i Taurus són, senzillament, ibers, com en la sèrie es repeteix fins al cansament. I en aquest context, *iber* vol dir algú nascut a la franja mediterrània de la península Ibèrica i costa sud de l'actual França, que és on els escriptors grecollatins situen el país dels ibers. Per entendre'ns, actualment entre Catalunya—inclòsca la Catalunya Nord o sud de França—, el País Valencià i part de Múrcia. Així, i per tal de veure l'error, un burgalès o un salmantí avui dia poden considerar-se espanyols. Però és segur que al segle I dC no haguessin pogut ser mai ibers com el Jabato. Per descomptat, Jabato i Taurus tampoc no poden ser ni catalans, ni valencians, ni murcians. Perquè són ibers. Com Claudia és romana i no italiana; o Fideo grec, entenent que la ciutat de Milet, d'on prové, formava aleshores part de l'*oikoumene* grega. I el mateix ens serveix per a d'altres personatges de còmic: Astèrix no pot ser mai francès, perquè és gal i perquè en la seva època falten encara segles per a l'arribada dels francs.

Malgrat el que acabem de dir, la sèrie mantingué sempre un to altament didàctic. I els nens que aleshores érem no tan sols vam aprendre a llegir amb *El Jabato*, que va contribuir a introduir-nos en el meravellós món de la lectura, sinó que a través seu també vam començar a assimilar elements de geografia, d'història o fins i tot d'antropologia. No tots els nens de 8 anys saben que els hitites foren un dels primers pobles de l'antiguitat que utilitzà el ferro. Nosaltres, mercès a *El Jabato*, ho sabíem. Com sabíem que Egipte fou conquerit pels perses el 525 aC. Conceptes com el treball en equip, la solidaritat o la justícia social els vam conèixer seguint les peripècies d'aquests personatges irrepitibles que ens donaven, sense nosaltres saber-ho, les primeres lliçons d'ètica i d'humanística de les nostres vides. Mai no agrairé prou d'haver-los conegut.

Bibliografia essencial

Coll, R.; Garriga, X; Járrega, R. "El Jabato. 50º aniversario". A *El Jabato. En poder de los Parthos y otras aventuras*. Barcelona: Ediciones B, 2008.

Coll, R.; Garriga, X; Járrega, R. "El Jabato. 50 aniversario". *El Boletín*, núm. 15. Barcelona: El Boletín, 2009. Col. Los Archivos

Fernández, J. *Todo lo que se ha escrito de El Jabato y de sus creadores. Recopilación nº 1*. Alcalá de Guadaíra: Edició de l'autor, 2002.

Fernández, J. *Todo lo que se ha escrito de El Jabato y de sus creadores. Recopilación nº 2*. Alcalá de Guadaíra: Edició de l'autor, 2006.

Guiral, A. *Cuando los cómics se llamaban tebeos. La Escuela Bruquera (1945-1963)*. Barcelona, 2004.

Gutiérrez, O. "Cómic español e historia antigua: *El Jabato*". *Boletín del Ilustre Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Filosofía y Letras y en Ciencias*, núm. 166. Madrid, 2005. Pàg. 18-19.

Mellado, J. A. "El Jabato, un español exiliado". *Alerta*, 15 de setembre de 1991.

Padró, J. *L'antic Egipte a "El Jabato"*. Catàleg de l'exposició *Tebeos de l'antic Egipte. El món de l'Egipte faraònic a través dels còmics. Full Informatiu de la Societat Catalana d'Egiptologia*, núm. 9. Barcelona, 1998. Pàg. 59-62.

Segalá, V. L. "El Jabato, una historia rio". *Bang!*, núm. 38-39 (octubre de 1972) i 40-41 (desembre de 1972). Vázquez de Parga, S. *Los cómics del franquismo*. Barcelona, 1980.

A Internet

Vallet, D. *Mon Journal. En Garde: Sabre de bois!* (<http://bdmonjournal.free.fr/engarde/index.htm>)

Vallet, D.; Dufaure, M. *Mon Journal. AKIM: Le fils de la jungle* (<http://www.monjournal.fr.st/akim>)

El Jabato a Bèlgica:

<http://www.strips.be/albums/reek/detailrks.asp?reekstitel=OHEE%20CLUB>

NOTES

1- Salvant totes les distàncies, és una cosa semblant al que feien alguns membres de l'històric maquis anti-franquista, més o menys per les mateixes dates en què es publicava la sèrie. Ignorem si hi va haver alguna relació entre el fet històric i allò relatat en el còmic.

2- En aquest text hem cregut que s'han de respectar de manera escrupolosa els noms originals, sobretot dels guionistes i dels dibuixants que apareixen en aquestes pàgines, tal com eren coneguts en els seus entorns familiars. A l'Estat espanyol hi va haver una època en què això no era possible, perquè no es reconeixia legalment una altra llengua que la castellana. Avui dia, sortosament, ja no és així.

3- En el nostre llibre *El Jabato. 50 aniversari* (vegeu l'apartat de bibliografia) hem realitzat la llista de les atribucions més versemblants, tant pel que fa als guionistes com als dibuixants de les col·leccions originals d'*El Jabato* (apèndixs 3 a 6, pàg. 149-160).

4- Pensem que també ha d'atribuir-se a Antonio Bernal la realització del Jabato que apareix a totes les portades de l'*Album Gigante El Jabato* (1965). Estilísticament, com a mínim, presenta concordances amb treballs posteriors seus. Si aquesta hipòtesi nostra es confirmés, s'hauria de considerar aquest el seu primer treball amb el personatge, fet quatre anys abans de l'inici como a portadista en les sèries *Trueno Color* i *Jabato Color*.

5- Títol que nosaltres mateixos vam suggerir en editar-se aquestes aventures amb motiu del cinquantè aniversari del personatge. Vegeu l'àlbum *En poder de los parthos y otras aventuras* (Ediciones B, 2008).

6- No coneixíem aquestes dades en publicar la nostra monografia dedicada al cinquantenari d'*El Jabato* (vegeu bibliografia). Més dades a

<http://www.strips.be/albums/reek/detailrks.asp?reekstitel=OHEE%20CLUB>